

DANICA.

CERKVEN ČASOPIS ZA SLOVENSKE POKRAJINE.

XVII. nedelja po Binkoštih.

Učenik, katera je največa zapoved v postavi?

(Matej 22.)

Kako srečen, če se ti v temni noči pokaže izza neprodirnega gozdovega vejevja tam v daljavi svetilo. Za to ljubo lučjo hodeč si gotov, da prideš vun na rešilno plan.

Dragi! Kaj pa je tudi v notranjem življenju važnejega od razsvetlitve duha; kaj boljšega, nego da se um oboroži s tisto vsakovrstno vednostjo, ki jo tako zelo rabi vsak v svojem poklicu na zemlji.

Ker smo skoraj povsod uprav te dni na začetku novega šolskega leta — pomislimo te trenutke o luči izobraženja in sicer, kako je 1 vič blagostanje prostega naroda oprto na ljudsko šolo in 2 gič kako je blagostanje izobraženejih krogov oprto na srednje in najvišje šole.

*

I. Blagostanje prostega naroda je oprto na ljudsko šolo.

Ljudske šole bistvena naloga je, naj toliko uvežba vaše otroke, da si pridobe poglobitnosti iz verskega nauka; da se navadijo brati, pisati in računati v materinem jeziku.

To je vse, kar se more takim otrokom s pridom privedi do uma. Kedor je hrepenče narave — izostal iz te šole pozneje bere in piše in premišljuje, priuči se obilega še sam ter pride do tega, da prav lahko izhaja v navadnih potrebah živjenja.

S temi šolami vam je, dragi, podanega veliko. V vsakem le nekoliko znatnejem

kraju so postavljene danes šole. Slednji celo mora hoditi v šolo; sicer pridejo stariši — ko bi ga ne pošiljali — v neprijetno dotiko s postavo. Vsiljevanje sploh ni priporočilno in ni prijetno — a da se vam vsiljuje dobra reč: omika uma, duha in srca, to je pa vas in vaših otrok največa sreča. „Sila ni mila“ — se glasi narodov pregovor; a tu moramo ta sicer pravi narodov rek prestvariti in reči: Sila je mila.

Teh dobrot, ki se vam ponujajo danes in vsiljujejo celo, niso vživali vaši stari očetje in vaše stare matere in tudi še vaši očetje in vaše matere. Po ure daleč so je morali pošiljati do kakega večjega kraja, kjer je bila šola, da so si tam s takim občutnim napotrom pridobili tiste vednostne podlage, ki se danes vsepovsod nudi vašim otrokom. In daleč v mesta so je morali oddajati z velikimi troški, da so se tam naučili toliko, kolikor se nauče v 1. in 2. razredu ki ju imate — če jih ni več — to dobo koj doma.

Zato, dragi, hvaležni bodite državi, ki vam skrbi za omiko in vam jo celo vsiljuje; zdi se mi, kakor bi se hotelo vsiljevati komu zlato in srebro. A zmotil sem se v izrazu — več nego zlato in srebro! Omike duha si namreč nikedo vas ni v stanu kupiti zlatom in srebrom. Pridobi se le samo z osebnim velikim trudom in ona ti potem sama na sebi preskrbljuje svetnega zlata in srebra. Dragoceneja je od obeh: kje so namreč tisti časi, ko ni bilo treba niti pisati znati, niti ne brati in je bil modrec v vasi, ki je znal prečitati sem došlo pisanje.

To naše sedanje ljudske šole.

II. Blagostanje izobraženejših krogov je oprto na srednje in najvišje šole.

Srednjim šolam naloga je, naj se na trdni podlagi ljudske šole toliko nauče v njih vaši sinovi, da so sposobni podati se v večja mesta na duhovski, učiteljski, pravoslovni ali zdravniški poklic. V večja tuja mesta za enkrat pravim zato, ker po pravici pričakujemo takih šol tudi v sredi na Slovenskem — v naši Ljubljani. Te najvišje šole pa izobrazijo v teh glavnih panogah človeškega znanja in človeških poklicev, brez kojih bi dandanes moralo popolno zastati časa kolo.

Kako vam je treba duhovstva, ne bom popisoval. Saj si nobeden vas ne upa brez sv. zakramentov in brez božje službe živeti tu na zemlji in nobeden si ne želi brez duhovne pomoči prestopiti praga s tega na oni neznani svet. — In kaj bi brez više izobraženega učiteljstva bilo? Saj bi se brez njega pomoči nikedo več vsposobiti potem ne mogel do kakega odličnejega stala v človeški družbi. In kar se je stoletja dozidalo na narodov omiki, danes bi bile le samo podrtine. — Kakošno bi bilo človeštvo brez mož pravice? Celo še danes beremo in se mnogokrat sami prepričujemo o najžalejših izbruhih človeških strasti. Vzemite pa človeštvu postave in one, ki so njihovi blagodejni čuvarji, potem si koj na ulici — doli pod svojo hišo več ne boš svest življenja. Žal, da je mnogokrat res, kar pesnik v obupanju nad človeštvom veli: „Za zver strašnejšo se ne zna — kot človek v blodnji je duha.“ — In zdravilstvo! Kakor velikanska bolnišnica je prav za prav ves svet. Popisujo pa se vam ozdravljenja, da se čudom čudite razboritosti človeškega duha to sodeč, kako se ob napredujoči vednosti vničiti vtegnejo kedaj bolezni, kojim je danes neizogibna posledica — smrt.

In kako podlago tvorijo še nadaljni samoizobrazbi take naše učilne? Kar imamo imenitnih mož — človeštvu v blagor — vsi so iz teh šol. Na takih šolah je zastavil temelj učenosti n. pr. naš Matija Čop, ki je govoril 19 jezikov. Da pa spoznate to vez, ki naj zedinja domačo selsko hišo z najvišimi šolami, kar jih imamo, povem naj vam

ob tem imenu, kar je ta velikan učenosti dejal mojemu dedu, ko je posetil svojo rodno hišo na Gorenškem. Te-le besede je govoril: „Ne veš, koliko sem prebral knjig; a da bi tega ne veroval, kar so me učili mati doma, ne imel bi nobene vere.“ To vam matere v izgled in v svarilo. Meni so te velike besede na umu, kadar hodim na Breznici memo kraja, kjer jih je govoril Matija Čop.

Toliko torej, dragi, v spričo, kakošen blagor da tvorijo posameznikom in po njih vesoljnemu človeštvu srednje in velike šole.

* * *

Dragi! Oprtim na današnje premišljevanje vam bodi najvestnejša skrb ta, da se vaši otroci redoma vdeležujejo pouka v ljuških šolah; če pa morete, privoščite jim še viših šol, ki so vir vse sedanje človeške modrosti.

O tej modrosti vam govori Modrostina knjiga v sv. pismu, ki pravi: „In više sem cenil modrost, nego kraljestva in kraljeve sedeže; in bogastvo sem štel kakor nič ž njo v primeri. Tudi nobenega druzega kamena nisem primerjal ž njo: zakaj vse zlato je v primeri ž njo slab pesek in srebro zraven nje ima ceno kakor blato. Ljubša mi je bila nego zdravje in lepota in za luč sem si jo izvolil; ker nikedar ne vgasne njena svetloba. Ž njo vred pa mi je došlo vse dobro; slave brez mere po njenih rokah... Ona je namreč dih božje moči in čist iztok svetlosti vsemogočnega Boga.“ (Modr. 7, 8. 9. 10. 11. 25.) Amen.

Zatrite nekdanje cerkve in kapele ljubljanske.

(Konec.)

II. Cerkev sv. Križa v stari bolnici.

Usmiljene sestre. Ko je izpodletela Ljubljančanom prošnja, da bi se vrnili usmiljeniki, obrnila se je njihova pozornost na usmiljene sestre, ki naj bi prevzele službo v bolnici. Dvajset do trideset let se je pletla ta stvar, dokler se ni naposled vresničila. Poslali so najprej nekaj deklic iz Ljubljane v Monakovo, da bi se tamkaj izurile v oskrbo-

vanju bo'nikov. Ali ta poizkus se ni posrečil. Naselitev usmiljenih sester je prišla iznova na dnevni red, ko je volila neka vdova 30.000 gld. kakor vstanovo za vzdrževanje posebnega duhovnika v bolnici pod pogojo, da se izroči bolnična uprava usmiljenim sestram. Letos dne 1. listopada bo minilo petdeset let, odkar se je to obistinilo. Petim sestram, ki so že prej bivale v Ljubljani, se je pridružilo še sedem drugih iz Nemškega Gradea — prvi usmiljenki delujoči v Ljubljani sta bili: sedanja načelnica Leopolda Hoppe in Marija Brunner. Za stanovanje so jim odkazali izbe, kjer sta prej prebivala dva zdravniška pomočnika in bolnični oskrbnik. Leta 1863. je bivalo v sedmih izbah nekdanjega diskalceatskega samostana 20 usmiljenih sestra.

Cerk ev. Govore o preustrojevanju nekdanjih diskalceatskih poslopij za bolnico sem omenil, da so cerkev sv. Josipa z žagradom vred porabili za bolniške prostore. Skrajni jugozapadni bolnični oddelek ob dunajski cesti, ki je molel nalik rizalitu iz ostale zgradbe, to je bilo pročelje nekdanje diskalceatske cerkve. Cerkvena vrata so zazidali in zvonika porušili. Od diskalceatskega svetišča sv. Josipa je ostala edinole mrtvaška kapela, ki so jo prelevili v bolniško cerkev sv. križa. O njej podam v nastopnih vrsticah zanimive beleške iz prijateljskega peresa železniškega oficijala Frančiška Podkrajškega, ki je nekoč pred 46 leti opravljal službo ministranta v cerkvi sv. križa — srčna mu hvala zanje!

«Edin oltar »špitalske« cerkve — tako jo je nazival narod — je bil iz mavea (schwarzer Gipsabguss), iz kakoršne snovi je bil tudi rajni veliki oltar šentpeterski.* Slog mu je

bil renesanški. Na vsaki strani je imel po dva okrogla slopa. Oltarna oljnata slika je kazala trpečega Rešitelja razpetega. Bila je jako dobro delo, če se ne motim. Pavla Kühnla. Sohi blažene Device in sv. Ivana blagovestnika na straneh, pozlačeni in ² a naravne velikosti sta bili menda tudi iz mavea. Iz te snovi je bilo tudi pozlačeno šotorišče, čegar vrata so se sukala in dva moleča angelja ob strani. Nad šotoriščem je stala izvrstna oljnata slika sv. Bogorodice z detom Jezusčkom v naročju; obleka jej je bila modre in rdeče barve. Okvir tej sliki je bil širok, kositernast in posrebren, zaokrožen s pozlačenimi žarki. Ta podoba je bila tolikošnja, kolikoršnja je ona Marije pomočnice v frančiškanski cerkvi v drugi kapeli na listovi strani. O šmarnicah so namesto te podobe stavili kip Brezmadežne na šotorišče. Poleg krstnega kamena je visela slaba, a silno velika slika: glavosek sv. Ivana Krstnika. Poedine osebe na tej podobi so imele skoro naravno velikost. Visoka je bila kake 3,5 do 4 m.

Omeniti treba tudi oljnate slike, ki jo je našel o. Karol Heidrich pod bolnično streho. Mariji pomočnici, vpodobljeni na tem umotvoru slikarja Herrleina, je z zlatom obrobljena obleka, takisto Jezusčku. Sedaj visi ta slika v pisarni duhovskega urada v novibolnici.

Cerk ev sv. križa je imela obliko pravokotnika. Krajši stranici njegovi sta se dotikali: ena bolnice, ob njej je bilo orgljišče, ki je do njega iz sredine vodilo šest kamenitih stopnic, druga nekdanjih »Parnherci-garskih« (sedaj Dalmatinovih) ulic, ob njej je stal veliki oltar. Hrastove klopi so zavzemale vso ladijo. Na evangeljski strani je bil žagrad. Nad njim se je vzpenjal zvonik. Imel je podobo paralelograma. Bil je nizek, da se

obrobljena dolbina in v njej kip sv. Petra ponosno dvigajočega ključa; nad njim je tičal napis: Tibi dabo claves regni coelorum. Vrh oltarja je gnezdil pelikan odpirajoči si s kljunom prsi, da pijo iz njih mladiči kri. Na prosto stoječi menzi sta klečala ob tabernaklju dva velika keruba. Kakor vsi drugi kipi sta bila tudi ta dva sadrasta in bela. Oltar je bil marmoriran, glavice vrh stebrov pa pozlačene. Modeloval ga je v les in preoblekel s sadrom stukater Martin Kigel leta 1777 za 2000 gld. Leta 1843. ga je prenovil in prezlatil pozlatar Maček. Žal, da se ta znameniti oltar ni udostojil fotografiranja, predno se je zgrudil v prah. *Opozoril sem na to čisto Malenčiča, v kamnu.* J. V.

* Veliki oltar šentpeterske cerkve v Ljubljani, porušen leta 1896., ko so podaljšali apsidno, je bil impozanten renesančen velikan. V dnu prezbiterja se je dvigal ob steni. Na dveh visokih podstavkih stoječa sta ga stražila na evangeljski strani kip sv. Pavla v prekoživotni velikosti. Iznad podstavkov sta se vzpenjala na vsaki strani po dva mogočna stebra, ki je slonel na njima oltarjev svod. V gorenjem delu oltarja je gledal iz okrogle line kip Boga Očeta, ob njem na straneh sta bila nameščena dva velika anglija s široma razprostrtima rokama. V središču oltarja je bila z zlatim okvirjem

4) Služi: ljubljanski meščan Zabolah (Zabolah), ki je umrl 2. 1860., je v svoj oporoki ustanovil dva oglejarska društva, vsak po 1000 gld. Vrh tega pa tudi volit pravejšega vrsta, ki namreč, da je napravil na zvonih špitalske cerkve na Dunajski cesti poseben uro, nato da bova popotni ljudje, ki hodijo na bolnišnico, vsakič lahko videli, koliko je ura. To uro se je res napravila leta 1865. Potem si lahko predstavljamo bolnike in cerkvo, da sta se morali prilagiti. Z dopisovanjem mestnega magistrata je dal na svoji desni strani Zabolahjane uro postaviti v novo desno bolnico v Učnem (Rev. Mestn. 309. 1896 št. 123)

Stran 308. 1000 gld

DANICA 1905

(Letnik III. (LVII.)

1875, 1864 bo ura Urban Zobel in Zabolah prijatelj turnoto uro, narocane in zapuščine + Jeroje Zabolahja za ljubljanske špitalske cerkve in jo ta dan pred bolnišnico na oglaš postavil; Rev. ca 1864, 188.

iz lin, ki niso imele nikakih oknic, ni videlo preko cerkvene strehe na Dunajsko cesto. Kapa mu je bila baročna. Pričetkom šestdesetih let so ga povišali za kakih deset metrov ter mu nadeli šiljasto streho. Line so dobile oknice. Seveda so tudi tri zvonove, ki vise danes v novi bolniški kapeli, obesili mnogo višje. Ob enem je dobil zvonik uro, katere prej ni imel. Izdelal jo je urarski mojster Pogačnik iz Kroke. Tudi ta ura se je z zvonovi vred preselila v novo bolniško kapelo. Baje je to uro nabavila neka gospa Jelenova, posestnica hiše na oglaš Permeregarske gase in Dunajske ceste. Ko so konec petdesetih let kopali novi temelj tej zgradbi, našlo se je tam mnogo mrtvaških kosti — umevno, saj se je tam na Ajdovščini kedaj nahajalo lutersko pokopališče; a narod je vgibal, da so petični Jeleni za časa francoske okupacije oplenili vojaško blagajno ter pobite Francoze zakopali v kleti doma — odtod one človeške kosti, odtod bogastvo Jelenovih. Da se odolži grehom prednikov, nabavila je Jelenovka bolniški cerkvi uro — poroča Fr. Podkrajšek in o pravkar omenjeni dobrotnici pristavlja opomnjo: »Pred soho sv. Trojice, na južni strani postamenta, še danes stoji pločevinasta in pozlačena svetilka v podobi monštrance. Razsvetljava te svetilke je bila poverjena usmiljenkam. Vsako noč je gorela tam »rdeča« luč. Anton Mergole, bivši dolgoletni cerkvenec špitalski in kasneje frančiškanski, ki je prižigal to luč, mi je nekoč pri taki priliki pravil, da je i to zadužbino vstanovila imenovana Jelenovka volivši v to svrhu neko vsoto. Kje je naložena, ne vem. Po preselitvi v novo bolnico pa je prestala ta luč; danes se ne briga nihče zanjo. In vstanova? Pred leti sem omenil nekje to stvar, pojasnil pa je ni nihče do danes.«

Iz prejšnje dobe so ostale podzemeljske rake. »Vhod v rake v zemlji — nadaljuje Fr. Podkrajšek — se je nahajal nasproti vходу žagradovemu (pod zvonikom) na dvorišču. Nad temi rakami je bila dvorana za moške »medicinične« bolnike — prej svetišče diskalceatsko, V rako so vodile široke lesene stopnice, nad katerimi se je spenjala z opeko krita streha. Vhod ni imel vrat. Doli v rake je nosil že imenovani cerkvenec Mergole osta-

line po krstnih in svetoooljskih obredih: vodo, drevesno volno i. dr. Mnogokrat sem ga spremljal. Pod zemljo je ležalo tedaj še mnogo lobanj in drugih človeških kosti ter ostanki krst.«

Do leta 1811. je bila cerkvica sv. križa zasebna kapela usmiljenih bratov; tedaj pa se je izročila očitni službi božji (Zg. Danica 1854., 47).

Po zopetni pridobitvi kranjske dežele so v bolnični cerkvi dne 4. vinotoka 1814. slovesno praznovali god cesarja Franca. Bila je tamkaj velika sv. maša z zahvalno pesmijo. Avstrijsko vojaštvo — konjica in pešci — so prisostovali prazniško opravljeni z množico ljudij, ki so klicali cesarju: vivat.

Izmed drugih slovesnosti, ki so se vršile v cerkvi sv. križa, omenjam dvestoletnico smrti sv. Vincencija Pavljanskega. Pričela se je dne 27. kimalea 1860. in trajala do 4. dne vinotoka. Deležniki so prejeli popolne odpustke. O češčenju tega svetnika v bolniški cerkvi pripominja Fr. Podkrajšek: »God sv. Vincencija Pavljanskega se je praznoval od leta 1860. vsako leto počenši z 19. dnem malega srpana s slovesno osmino. Zjutraj je bila o 1/2 6. uri vsak dan slovesna peta maša, a zvečer ob 6. uri litanije zložene v proslavo tega ugodnika božjega z blagoslovom. Nad sv. šotorišče tja, kjer je stala sicer milostna podoba sv. Bogorodice, postavila se je teh osem dni oljnata, vrlo lepo okičena slika sv. Vincencija Pavljanskega. Vsa popoldanska služba božja sploh se je izvajala vedno v nemškem jeziku. Samo šmarnice so bile vedno slovenske.«

Cerkev sv. križa je bila podružnica župne cerkve Device Marije pred mostom; a l. 1857. se je nekoliko predrugačila ta razmera. Tedaj je dobila izza gori omenjenega volila bolnična cerkev svojega duhovnika, ki je po naročilu škofijstva vodil svojo krstno in mrtvaško knjigo, le zakonske stvari so ostale tudi nadalje v področju frančiškanskega župnika (Zg. D. 1857., 105).

Za duhovnega oskrbnika (kurata) ljubljanske bolnice je postavilo škofijstvo Višnjana Josipa Turka, rojenega dne 25. sušca 1815., posvečenega dne 31. sušca 1838. Ko je po 36letnem delovanju v duhovskem stanu

zatisnil za vselej oči, pisale so Bleiweisove «Novice» takole o njem: «Dne 30. rožnika 1874. je umrl po nesrečni operaciji — bolehal je za kamenom v mehurju (Fr. P.) — g. Jože Turk, duhoven v ljubljanski deželni bolnišnici. Ranjki, zvest sin svoje domovine, je marljivo izpolnoval mnogo let težavne opravila v bolnišnici in si je še zadnji čas postavil s tem lep spominek, da je nabral za napravo novih orgelj in novega kora v bolnišnični cerkvi zdatnih milodarov.» Turk je bil ljudomil mož srednje postave, rejen in okrogel. Govoré je hohnjal (Fr. P.).

T 30.6.1874 Po Turkovi smrti so prevzeli duhovno službovanje v cerkvi sv. križa in v bolnici oo. frančiškani. Tu so delovali: o. Klemen Jelenec do svoje smrti dne 26. grudnia 1875.; umrl je za legarjem, ki ga je bil našel v bolnici; o. Angelik Hribar leta 1876. in 1877. in o. Feliks Podbregar leta 1877. do 1879. Tega leta so nastopali kuracijo v bolnici oo. lazaristi. Kurati so bili: o. Josip Premož, o. Ivan Kukovič, o. Ignacij Böhm, o. Karol Heidrich; subsidijariji: o. Anton Geršak, o. Ivan Kukovič, o. Ignacij Böhm, o. Adolf Pogorelec in o. Karol Heidrich.

Dne 20. rožnika 1886. se je slovesno praznoval spominj za našo deželo prevažnega dejstva, da je pred sto leti ljudomili cesar Josip II. vstanovil v nekdanjem diskalceatskem samostanu javno bolnico. Omenjenega dne je bila slovesna sv. maša v cerkvi sv. križa. Daroval jo je superijor lazaristov o. Böhm ob navzočnosti knežškofa drja. Jakoba Missie, deželnega predsednika Andreja Winklerja, deželnega glavarja grofa Thurna, mestnega župana Petra Grassellija in drugih veljakov.

Prostori, ki so se polnili z bolniki več nego sto let, so postali nedostatni. Čezdalje bolj se je oglašala potreba nove, modernim razmeram primerne bolnice. O cesarjevi štiridesetletnici leta 1888. se je oglasil velikodušen kupec, ki je ponudil deželi 120.000 gld. za staro bolnico. Bil je to vstanovitelj višje dekliške šole in darovalec mnogih vstanov, milijonar Josip Gorup. Kranjska dežela je rada sprejela njegovo ponudbo. Razni

vzroki so zavlekli razpis del za zgradbo nove bolnice do meseca malega travna 1893.

Namestu leta 1896., kakor je bilo prej določeno, je dovršila cerkev sv. križa in ž njo vred stara bolnica — nekdanji diskalceatski samostan — svojo nalogo že eno leto poprej. Vzrok je bil velikonočni potres l. 1895. Ko sta ob zaloški cesti na nekdanjih škofijskih njivah že stali namestnici: nova bolnica in nova ličnejša cerkevica, zadal je grozni potres smrtni vdarec poslopjema, ki je bilo govorjenje o njima v temle poglavju. V stari bolnici so se vdrli stropi in stene so se razpočile, da se je videlo iz izbe v izbo. Zid ob cesti se je zelo nagnil. Usmiljene sestre so v grozni potresni noči s čudovito pogumnostjo in požrtvovalnostjo nosile bolnike iz razpadajočega poslopja na vrt.

Dne 16. vinotoka 1895. je bila slovesno blagoslovljena nova bolnica. V novo svetišče ob zaloški cesti so prenesli vso bogoslužno opravo iz stare bolnične cerkve in tudi zvonove. Proti koncu vinotoka imenovanega leta so jeli podirati nekdanjo »parmheregarsko« ali špitalsko cerkev in bolnico. O poruševanju so se pokazale ponekod stare freske diskalceatske in v zemeljskem krilu njihove rake. Na stavbišču cerkve sv. Josipa in samostana bosih avguštincev na Ajdovščini se dvigajo sedaj v modernem slogu sezidane hiše.

Župnik Ivan Vrhovnik.

Črtice o verskih in cerkvenih preobrazbah v Beli Krajini.

(Dalje.)

Oglejski očak je imel v avstrijskih deželah nad 800 duhovnikov, a komaj 50 jih je bilo domačinov, vsi drugi so bili tujei tujega jezika. »Ljudstvu veljajo pridige več nego maše in ceremonije; Luteranci so ravno s pridigami največ dosegli. Patrijarh bi moral vsekako znati te jezike in bi moral o sebi reči: Moje ovce čujejo moj glas. Jaz poznam svoje ovce in one poznajo mene:« tako si je pritrjeval papežev protonotarij.

a) Stara deželna bolnica poslopye je podoba do pridrževanja, ki je bilo leta 1896. zgradbena cerkev in zvonik. To odločilo je prvo in poslednje upravljalstvo, ki je dovolilo mestni magistrat, da se kamniti plošči v plošči napisani o vstanovitvi nove bolnice karavod na območju vrati odločajo hrani najstarišini pisarni v deželni muzeji. / R. V. 6, 1896 št. 50, / Stara deželna bolnica na Dunajski cesti je že skoraj popolnoma porušena; zgradbo pridrževanja leta 1896 se postara je tudi del cerkve. / R. V. 21, 1896 št. 67. /

pozneje novomeški prošt Albert Pessler (1622 — 1629), ki se je trudil v Rimu izpolniti željo nadvojvode Ferdinanda, da bi se ustanovila v Gorici nova nadškofija. Poglejmo sedaj, kako je luteranstvo životarijo v Beli Krajini, ki je bila pod brezvplivno očkovo cerkveno oblastjo.

XIV. Luterani v Beli Krajini.

a) Luterani v Belu Krajino.

Prav tisti čas, ko so Turki zagrozili, da snamejo z zvonika sv. Štefana na Dunaju krščanski križ ter zasade mesto njega mohamedanski polumesec, je žugala katoliški cerkvi ne dosti manjša nevarnost od katoliške strani, od severa. V začetku 17. stoletja, namreč l. 1517, je začel Martin Luter trositi svojo krivo vero, katera se je z Nemškega razširila čudovito naglo na Kranjskem. Nova vera se zove »luteranska« po začetniku Lutru. Ker je pa on sv. pismo proglasil za edin vir sv. vere, in skliceval se vedno na sv. evangelij, tolmačujoč ga po svoje, imenuje se njegova vera »evangeljska« in ker so njeni pristaši na državnem zboru v Speieru (1529.) oporekali, s tujo besedo protestovali oklicu državnega zbora (ki prepoveduje vsako novotarijo v cerkvenih in verskih zadevah), oprijelo se jih je ime oporekovalci-protestantje.

Davno se je bil Lutr poizkus na Nemškem posrečil, potem še le je prišla vest o novi veri tudi na Kranjsko. Tu ni nastopila kakor odločna nasprotnica stare vere, nego z najboljšo voljo, odpraviti razne razvade in učiti le čisto resnico. Zato koj v začetku ni bila v trdem nasprotstvu s staro cerkvijo, pač pa je na tihem izpodkopavala njen vglad in sebi zidala vedno trdnjšo podlago.

Oklenili so se nove vere plemiči po graščinah na svojo stran pridobili nekaj katoliških duhovnikov, katerim ni prav vgajalo v njihovem stanu. Uvideli so, da jih nova vera na najlepši način oprosti onega bremena dolžnosti in obljub, ki so jim bile tako nadležne. Z njihovo pomočjo so poizkušali na svojo stran pridobiti priprosto ljudstvo, češ: izgled odpadnikov te vrste zelo vpliva. Vender prav pri ljudstvu je šlo trdo: imeli so premalo zupanja prvi kakor slednji, da bi jim slepo sledilo v verskem oziru. Ložje je šlo po mestih. Mestni pisarji, po manjših mestih edini svetni izobraženci, so se nove vere oklenili z

vso vnemo. Na svojo stran so potegnili mestne sodnike. Pod pritiskom teh glav so se morali poluteraniti meščani. Meščanska pravica se je delila le luteranom, niti posestva si ni smel nikedo kupiti od meščana, če ni prej opustil stare in se oklenil rove vere. Sodnik je sodil luteranom v prid; katolikom v kvar. Kjer ni šlo z lepa, tam in zlasti pri kmetu je pela sila od strani plemenitašev, ki so izkušali strahovati celo vladarja. Odrekli so celo pomoč v turški sili in kaj naj bi delal vladar brez te pomoči nasproti Turku. Deželni knezi bi bili sila radi stopili predrznemu nastopu luterancev na prste, a zažugali so, da se vdajo rajše Turku, če ne odjenja. Če so Turki jeli žugati in rožljati z orožjem, takrat gotovo niso zamudili prilike, da ne bi bili iz njih iztisnili novih pravic. Na ta način so imeli luterani kateregakoli stanu pri plemenitaših najzanesljivejšo zaslombo. Plemiči neposredno, posredno Turki so odpirali luteranstvu pot v Belo Krajino, katera je kmalu mrgolela luteranskih pridigarjev. Zdel se jim je prav ta kotiček varen pred roko svetne in cerkvene oblasti.

Luteranstvo se je na Dolenskem naglo širilo, ker so graščaki sprejeli skoro vsi do zadnjega novo vero. Pri njih so se držali s cesarskimi ukazi preganjani luteranski pridigarji. L. 1548. se je vselila nova vera v večino dolenskih mest. Pomankanje duhovnikov in odpad njihov je onemogočil vse vladine vkrepe. In novoverci so sramotili katoliške duhovnike in hujskali ljudstvo proti njim, da je jelo rogoviliti po mestu. Ker je prav Novo Mesto in sosednje Hrvaško in Štajarsko dobivalo največ pomoči iz Bele Krajine, smemo sklepati, da se je bilo luteranskih pridigarjev sem veliko priteplo. In to umevno: gradovi plemenitašev v Krajini in v nje obmeji so jim bili varno zavetišče. V njih so se držali s cesarskimi ukazi preganjani predikantje: Oglej je bil predaleč in brez vpliva, da bi jih bila dosegla svareča in kaznujoča škofova roka. Takozvanemu višjemu svetu je bila ta okolica predaleč in preneznatna, da bi tu iskali ali vsaj slutili te nevarne ljudi. Ljubljana s svojim vplivom je bila predaleč in še dalje sedeži deželnih

knezov. Oglej pa ne prihaja sploh v poštev. In naj bi se zavezalo vse proti njim, plitka Kolpa je dala v tem oziru mirnih Hrvaški nedosegljivih zavetišč. Bela Krajina je postala, o čemur se prepričamo v naslednjem, ne le zavetišče, nego tudi iztečišče predikantom za njih misijonsko delovanje na Dolenjskem, v prvi vrsti v Novem Mestu, na Spodnjem Štajarskem in na Hrvaškem. Da je bila ona luteranom gnezdo zavetišča, prepričamo se le iz teh slučajev.

Luterani so dobro znali, da ne bodo z nečimur svoje stvari toliko podprli, nego s tiskom. Torej jim je bilo to najbolj na srečo. Ko je Ivan baron Ungnad, Korošec, položil gmotni temelj temu podjetju, začel je prevajati Primož Trubar slovenske, Konzul Stepan, duhovnik odpadnik, pa hrvaške knjige. Konzul je že l. 1559. prevzel katekizem in prvi del sv. pisma novega zakona in se napotil s tem v domovino, da se posvetuje s strokovnjaki. Prišelši v Ljubljano se je seznanil z Antonom Dalmatinom, Matijo Khlombnerjem in je prevajal Trubarjeve knjige na hrvaški jezik. L. 1559. 28. avgusta se je sešel v Metliki zbor veščakov, ki so odobrili Konzulove in Dalmatinove prevode in mu to pismeno potrdili. S tem pismom je odšel Konzul zopet na Nemško in je vzel seboj Antona Dalmatina. Vdeležili so se tega zbora veščakov: Konzul, Anton Dalmatin, M. Zmajčič, komtur viteзов sv. Ivana, Mat. Vlahovič in Ivan Feistenberger, metliška pastorja, Ivan Pičik, mestni župan, Stepan Stipanič, kapelan iz Ose, Ivan Kolovič, kapelan iz sv. Križa, Anton Božič iz Modruša, Miha Vozič Metličan, Andrej Jakšič, Peter Krajačič, Nikolaj Drinovski, oskrbnik bana Erdödiya v Metliki, Jurij Piscec, pisar.*

Dne 2. januarija 1560. je poslal Trubar po en izvod vseh dotlej izdanih knjig kralju Maksimilijanu na Češkem, da bi ovrget očitaje, češ, da je sanjar in krivoverec. Prosil ga je, naj da na Kranjskem po strokovnjakih presoditi knjige: 12. januarija se je Trubar z isto prošnjo pozval do deželnih stanov kranjskih. Zbrali so se plemiči, duhovniki in meščani, ki niso mogli vsebin nič očitati, pač pa so marsikaj očitali jeziku, v katerem je

pisal. Med katoliškimi duhovniki, ki so se vdeležili ocene knjig, nahajamo Nikolaja Semiškega (odpadel l. 1570.) župnika v Semiču (Tschiembs), župnika Viniškega, Črmošnjiškega in onega iz Kostela. Ti so bili že isti čas Nikodemove vrste, ki so na zunaj še pripadali stari veri, v srečo se pa oklepali novih naukov.** Ko so se odobrile Trubarjeve knjige, začeli so jih koj to leto (1560) razpošiljati po slovenskih deželah. Metliškim predikantom so pustili deset izvodov zastonj***, iz česar bi sklepali, da so jih ti zahtevali v večjem številu in dobili one zastonjske za nameček.

(Dalje pride.)

„r“.

Iz sveta.

Papež Pij X. — prijatelj telovadbi. Od 5. do 8. dne vinotoka bodo v vatikanskih vrtovih gimnastiške igre italjskih katoliških društev in papež je namenil 200 zlatih in 300 srebrnih kolajn za nagrado najboljšim telovadnim činom. Posvetovaje se s kardinali zaradi teh iger je dejal papež kardinalom, ki jim ni vsem po godu ta sport, takole: Pridite gledat te vrle dečke. Čutili se boste za petdeset let mlajše; saj svežost in živahnost mladine pomladi tihi in mirni Vatikan. Mladina naj si vtrjuje telo; v tem naj išče svoje veselje. Ob tem se okoristi ne le telo, nego tudi duša! B. P.

Katoličanov na Japonskem je bilo konec leta 1904. v veliki školiji tokijski 9178 s 34 misijonarji, v nangasaški školiji 41.458 z enakim številom misijonarjev, v osaški školiji 4000 katoličanov z 28 misijonarji in v hako-daški školiji 4235 katoličanov in 23 misijonarjev.

B. P.

Zrnje.

Korist sv. maše. S sv. Petrom Damijanskim je ravnal njegov brat zelo grdo. Velikokrat je moral biti lačen, velikokrat strgan, še večkrat je bil pa tepen. Deček je našel nekoč zlat. Kaj naj stori z njim? Ko ni mogel dobiti pravega lastnika, premišljeval je na vse

** Dimitz II. 234.

*** Dimitz II. 237.

* Glaser, Zgod. slov. slovstva I. zv. 78.

strani, kako bi ga porabil. Slednjič se je domislil. Tekel je do župnika in mu ga dal za eno sv. mašo za duše v vica. Bog je očevdno vrlému dečku povrnil to dobro delo. Od tistega dne je postal brat ves drug. Začel je zanj z vso ljubeznijo skrbeti. Dal ga je v šole, kjer se je marljivo učil. Postal je škof, imeniten cerkveni učenik, ki je spisal veliko krasnega, in naposled svetnik. Večkrat v svojem poznejšem življenju je priznal: »Samo ona sv. maša za verne duše v vica mi je naklonila vse te milosti od Boga.« o. Kazimir.

Tudi junak. »Pripravljaj se raje za šolo, nego da letaš v cerkev do fr. . . ov, ko ob 128 v jutro součenci doma še ponové, česar so se bili naučili poprej — zarenčal je začetni učitelj nad dečkom, kojemu je bila šega dan za dnem najprej nekaj trenutkov v cerkev in potem še le v šolo. — Nevtolačljiv je pripovedoval doma sinko o tem vzgojiteljevem nastopu očetu in materi. Oče in mati pa sta objavila — solzna obadva — to izkušenemu profesorju tistega razreda in vprašala ga svéta. Vprašane je dejal: »Deček naj le nadaljuje; vidva pa nikarta tožiti radi tega borega učitelja; tožil se je sam — tudi je lahka škodovati, koristiti pa težka; sodil bode že Bog.« In res — ni še prešlo veliko mesecev in vstrajni priporočevalček sv. Duhu je vrlo izvršil gimnazijski razred; namestni učitelj pa padel na svojem izpitu na visokih šolah. — A to ni zgodba izmed Liliputancev; tudi ne izmed beduinov, o kojih vam je tako živo lepo pisal župnik Lavtižar kakor »romar« — kje se je godilo, pové vam sam dijaček takrat, ko se bode kakor odraščén možak zadoščenjem spominjal svojega neustrašenega junaštva izza šolskih klopi.

Vrl zdravnik. V Sirahovih bukvah se bere: »Spoštuj zdravnika zavoljo potrebe, zakaj Najvišji ga je vstvaril. Umetnost zdravnika povzdiguje na čast in mogočni ga hvalijo.« Služba zdravnikova je težavna in od-

govorna. Nekedaj je bilo zdravnikom naročeno, naj v nevarnih boleznih domače opozorijo, da je bolnika prevideti. To že sam ob sebi včinja skrben krščanski zdravnik. — Bil je v gorenskem mestu zdravnik pred 40. leti, ki je bil jako spreten v svoji stroki; a je skrbel tudi za duše svojih bolnikov. Še celo silil je bolnike na previdenje, ter često rekel: »Ako ne pokličeš duhovnika, jaz tebe ne bodem zdravil.« Nekoč sta se sešla z duhovnikom v veži pred bolnikovo sobo. Rekel je duhovniku, naj on poprej bolnika previdi, potem ga bode on zdravil. Povdarjal je večkrat: »Dokler ni bolnik previden, ne more spoznati, na kateri stopinji da je bolezen; a potem pa, ko je bolnik spravljen z Bogom in mu je duša pomirjena, zamore bolezen dobro spoznati in presoditi, v kateri količini naj bolniku zapiše zdravil.« — Ravnanje tega zdravnika je bilo nasprotno menenju nekaterih doktorjev in mnogih ljudi, ki mislijo in trdijo, da previdenje bolnikov njihove duše vznemirja in shuduje bolezen. — Sedanje visoko stalo tega zdravnika v cesarskem našem mestu kaže, da najodličnejši krogi računajo ž njim.

Nehvaležnost je plačilo sveta. Angleški zgodovinar Stave je posvetil vse svoje življenje in premoženje proučevanju domačih starinskih znamenitostij. Res je prepotoval vso domovino in preiskal vse knjižnice. Noč in dan je študiral in storil za Angleško, v znanstvenem oziru, neizmerno mnogo. Ali narod ni videl njegovih zaslug. Kakor osemdesetletni starček je Stave popolnoma obubožal, ker je vse dal za ljubljeno domovino. Ona bi mu bila dolžna vrniti vsaj najpotrebnejše za življenje. A niti tega ne! Prijeti je moral za beraško palico. Pozval se je do kralja Jakoba I., ki mu je dobrotno dal dovoljenje, da sme beračiti po vsem kraljestvu. — Ali so tudi njemu postavili po smrti spomenik, ni znano. Da so se vedli po znani pesmi našega Gregorčiča — bili mu ga vse-kako.

F. H.

„Danica“ izhaja vsak petek na celi poli in velja po pošti za vse leto 6 kron, za pol leta 3 krone, za četrto leta 1 krono 50 vin. Zunaj Avstrije velja za vse leto 7 kron; za Ameriko 9 kron. Ako bi bil petek praznik, izide „Danica“ dan poprej. V Ljubljani se dobivajo posamezne številke po 10 vinarjev v Lovro Blaznik-ovi trgovini na Starem trgu in v Ivan Pichlerjeve tabakarni na Kongresnem trgu.